

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INTEGRATION PROCESSES OF ENERGY-EFFICIENT STRATEGY OF THE NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

У науковій праці обґрунтовано необхідність проведення структурної перебудови промислового комплексу України з метою оптимізації витрат на енергозбереження. Наведено узагальнення теоретичних положень щодо інтеграційних процесів енергоефективної стратегії розвитку національної економіки. Розкрито сутність інтеграційної стратегії енергетичних компаній. Доведено вплив вертикальної інтеграції на результати діяльності компаній, що визначають формування цін на енергоносії. Виділено типи та охарактеризовано інтеграційні стратегії.

Ключові слова: інтеграційні процеси, інтеграційні стратегії, енергоефективність, стратегія розвитку, вертикальна інтеграція.

В научной статье обосновано необходимость проведения структурной перестройки промышленного комплекса Украины с целью оптимизации затрат по энергосбережению. Приведено обобщение теоретических основ интеграционных процессов энергоэффективной стратегии развития национальной экономики. Раскрыта сущность интеграционной стратегии

энергетических компаний. Доказано влияние вертикальной интеграции на результаты деятельности компаний, определяющие формирование цен на энергоносители. Выделены типы и охарактеризованы интеграционные стратегии.

Ключевые слова: интеграционные процессы, интеграционные стратегии, энергоэффективность, стратегия развития, вертикальная интеграция.

The scientific work has substantiated the need for structural reorganization of the industrial complex of Ukraine in order to optimize the cost of energy saving. The generalization of the theoretical positions concerning the integration processes of the energy-efficient strategy of the national economic development has been presented. The essence of integration strategy of energy companies has been investigated. The influence of vertical integration on companies' activity results that determine the formation of energy prices has been proved. The types of integration strategies and their essence have been substantiated.

Key words: integration processes, integration strategies, energy efficiency, development strategy, vertical integration.

УДК 338.22.021.4

Мамонтова Н.А.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту
Національний університет
«Острозька академія»

Постановка проблеми. У розвитку світової економіки вагому роль відіграють процеси використання природних ресурсів, і особливо – тих, які визначають стан енергозабезпечення кожної країни. Виважена політика в нафтогазовому комплексі належить до ключових пріоритетів забезпечення енергетичної незалежності держави, а діяльність нафтогазових компаній має особливе значення, оскільки пов'язана практично з усіма секторами та галузями національної економіки, забезпечуючи їх паливно-енергетичними ресурсами в процесі розширеного відтворення. Визначальним є те, що компанії здійснюють свою діяльність у сфері використання природних ресурсів, які є обмеженими та практично невідновлюваними, що безпосередньо впливає на величину видобутку та ціну енергетичних ресурсів, і, як наслідок, – на обсяги суспільного виробництва, величину імпорту, а також цінову ситуацію на всіх ринках товарів та послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні теоретичні та науково-практичні проблеми енергоефективної моделі розвитку національної економіки та інтеграційних процесів знаходяться в полі зору провідних науковців. Так,

над вказаною проблематикою плідно працюють Я. Витвицький, М. Данилюк, О. Лапко, В. Петренко, І. Чукаєва та інші науковці. Однак наявні дослідження не акцентують увагу на необхідності застосування інтеграційних стратегій в діяльності енергетичних компаній. Більшість вчених приділяють увагу саме обсягам спожитих ресурсів у натуральних величинах. Однак, на нашу думку, не слід забувати і про грошовий вимір енергоресурсів. Адже, як свідчить досвід попередніх десятиліть, при низьких цінах на енергоносії питання енергоефективності майже не піднімалось, та й з бюджету виділялись незначні кошти на субсидії населенню як компенсація за спожиті комунальні послуги.

Тому розглянемо яким чином можливо зменшити вартість енергоносіїв не лише за рахунок зменшення натуральних величин спожитих ресурсів, але й у вартісному виразі.

Формулювання цілей статті – викласти теоретичні основи переходу на інтеграційних процесів сучасних корпорацій для підвищення енергоефективності національної економіки. Предмет дослідження – інтеграційні процеси в системі стратегічного управління енергетичною галуззю.

Виклад основного матеріалу. Головна проблема української енергетичної ситуації відома давно: енерговитратність вітчизняної економіки в 3–4 рази вища, ніж у країнах Європи і в 9 разів вища, ніж у Японії. Безсистемна і надто повільна структурна перебудова економіки України, висока внаслідок технологічної відсталості енергоємність основних видів продукції, великі обсяги імпорту енергоносіїв, критична зношеність основних засобів є головними чинниками непомірно високого рівня витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП, що веде країну до економічної кризи, руйнації продуктивних сил та соціального збурення в суспільстві.

Враховуючи зазначене, зрозуміло, що в Україні необхідно якнайшвидше провести структурну перебудову її промислового комплексу з метою оптимізації витрат на енергоспоживання. Поряд зі структурною перебудовою економіки для успішного вирішення проблеми необхідно реалізувати низку організаційно-правових і технічних заходів з метою зменшення вартості видобутих та вироблених енергоресурсів.

Загальновідомо, що підвищення енергоефективності дозволяє країнам долати тиск, який на них чинить залежність від енергоресурсів, вирішувати питання ненадійності енергопостачання, нерівності, високих цін і рахунків за енергоресурси. Власники підприємств і менеджери також розуміють, що енергоефективність – це запорука конкурентоспроможності компанії на відкритому ринку.

З цією метою застосування гнучких систем стратегічного управління на підприємствах енергетичної галузі є особливо актуальним. Адже в світі відбуваються швидкі зміни, спостерігається демонополізація та загострення конкурентної боротьби на внутрішньому та зовнішньому ринках, нові цінові виклики тощо. Вирішувати ці завдання потрібно поетапно, впроваджуючи в управлінську практику окремі елементи стратегічного управління з подальшим перетворенням на добре структуровану та формалізовану систему. Одним з таких елементів є отримання економічних ефектів внаслідок інтеграції.

Поширення інтеграційних процесів під час реалізації стратегій розвитку підприємств у сучасних умовах має на меті вдосконалити організаційну структуру управління ними для забезпечення досягнення показників економічного зростання, а також подолати недоліки чинної системи оподаткування (унікнути подвійного оподаткування в межах компанії) через формування центрів прибутку на базі материнських компаній та інших невиробничих компаній, і в подальшому – створення на базі виробничих підприємств центрів витрат. Це дає змогу також уникати подвійного оподаткування дивідендів; розв'язувати проблему переведення коштів від одних підприємств холдингу

до інших без ПДВ, комерційного кредитування не кредитними організаціями, а також проблеми консолідованого оподаткування тощо.

Інтеграційні процеси в світі набули свого поширення досить давно. Створювались транснаціональні корпорації. Особливо це спостерігалось в нафтогазовому бізнесі, хоча цей досвід можна поширити і на підприємства інших галузей національної економіки.

Компанії досягають суттєвого зростання вартості активів внаслідок «ефекту синергізму», отримуючи можливості, яких не мали раніше. Зокрема можуть впливати на формування цінових показників на світовому ринку. Крім того, інтеграція уможливує проведення більш виваженої виробничої та логістичної політики, викликані необхідністю акумулювати кошти на покриття значних витрат на енергоресурси.

На сучасному етапі зміст вертикальної інтеграції енергетичних компаній полягає в тому, що компанії створюють зумовлені ринковим попитом виробничі та комерційні елементи (від видобутку сировини до продажу продуктів кінцевого споживання) самостійно – замість того, аби купувати їх на конкурентному ринку. Ухвалюючи рішення про реалізацію стратегії вертикальної інтеграції, сучасні компанії зазвичай порівнюють вартість реформи та вигоди від її реалізації. Найважливішим критерієм, який визначає доцільність або недоцільність вжиття конкретних заходів щодо вертикальної інтеграції, є можливість отримання економічних вигод від відомого ефекту «масштабу виробництва», який дозволяє виробляти продукцію з мінімальними витратами (тобто витратами, які є нижчими за середньоринкові). Вказане приводить, як правило, до зростання вартості компанії, що є досить вагомою причиною для акціонерів, аби підтримувати описані стратегії.

На підставі дослідження тенденцій функціонування вертикально інтегрованих компаній у світі, висновуємо про закономірність формування їхніх капіталів, регулювання внутрішніх та зовнішніх грошових потоків, методів зростання рентабельності власного капіталу та підвищення фінансової значущості компанії, перш за все, з погляду акціонерів та потенційних інвесторів.

Орієнтиром для визначення економічної ефективності функціонування компаній та їхніх численних дочірніх підприємств є показник співвідношення чистого прибутку та інвестованого капіталу, який має бути щонайменше 8-10% [1; 2]. Цей показник потрібно забезпечувати, щоб гарантувати мінімальний дохід акціонерам на вкладені кошти в акціонерний капітал компанії.

Прибуток є головним показником ефективності діяльності компаній, тому досить часто виникає проблема його розподілу між головною та дочірніми компаніями. Зазвичай використовують

три ймовірні підходи до цієї проблеми. Перший передбачає консолідацію, другий – розпорошення прибутку між дочірніми компаніями і надання їм відносної самостійності в його використанні, третій – змішаний, тобто поєднання перших двох підходів. Принцип розпорошення прибутку є більш гнучким і пристосованим до кон'юнктури конкретного ринку, що постійно змінюється. Однак він вимагає чіткої системи фінансового планування і фінансового контролю, які були б адаптовані до організаційної структури вертикально інтегрованих компаній.

Вертикально інтегровані компанії реалізують величезні інвестиційні програми, фінансування яких відбувається за кошти і внутрішніх, і зовнішніх джерел. Інколи додатково проводять емісію акцій. Для компаній більш привабливими є перші два способи залучення коштів, і лише у виняткових ситуаціях ухвалюється рішення про додатковий випуск акцій, що зазвичай зменшує їх курсову ціну. У структурі кожної компанії обов'язково є підрозділи, які вивчають ринок, проводять експертизу проекту, визначають обсяги фінансування і ще до ухвалення рішення про джерела фінансування визначають найвигідніші способи залучення інвестицій. Для компаній найбільш прийнятним зазвичай є використання власного прибутку (тим паче, що в деяких країнах інвестований у розвиток компанії прибуток оподатковується на пільгових засадах). Однак при цьому потрібно чітко визначити дивідендну політику компанії і вирішити, яка частка прибутку розподілятиметься між акціонерами, а яка спрямовуватиметься на інвестування.

Зазначимо, що не всі економісти, які досліджували роль інституційних змін в економіці та особливості функціонування вертикально інтегрованих структур, вважають, що це стійкі організаційні структури спроможні забезпечити сталий розвиток підприємства чи певного сектора економіки. Так, наприклад, О. Уільямсон трактує вертикально інтегровані структури як нестійкі, які можуть коливатися і в один, і в інший бік [3]. Однак за умов української економіки (коли обмежені фінансові ресурси) для стратегічного розвитку галузі потрібно забезпечити консолідацію всіх підприємств галузі: оформити весь технологічний ланцюжок підприємств, від виробництва та транспортування енергоносіїв та їх споживання.

Окрім зазначеного, стратегія вертикальної інтеграції дає змогу досягнути таких конкурентних переваг:

- 1) забезпечити гарантовані умови постачання та канали збуту, незалежні (мінімально залежні) від зовнішнього середовища, зокрема від поведінки конкурентів;

- 2) поліпшити загальний стан інформаційно-аналітичного та прогнозного забезпечення бізнесу,

що в умовах поширення ефектів «асиметричності інформації» набуває стратегічного значення;

- 3) спростити умови взаємного трансферу технологій через спільне використання результатів науково-технічної діяльності;

- 4) можливість реалізації інших стратегій, спрямованих на зміцнення ринкової позиції.

Як правило, центральне управління сучасною вертикально інтегрованою компанією відповідає за стратегічне планування, фінанси, інформаційні технології, загальні питання інноваційно-технологічної діяльності, юридичний супровід, зв'язки з органами влади та громадськістю, управління персоналом (зокрема розвиток людського капіталу). В окремих випадках транснаціональні компанії можуть передавати певні управлінські функції іншим компаніям (аутсорсинг). В ролі аутсорсингових компаній виступають або спеціалізовані малі компанії, або національні представництва міжнародних мережевих компаній. Відносини центрального офісу вертикально інтегрованої компанії (замовник) та аутсорсингової компанії (виконавець) регулюються нормами міжнародного права та контрактів, умови яких зазвичай не розголошують.

Головне призначення центрального офісу полягає в підтримці стратегічної та поточної діяльності компанії (виробничої, фінансової тощо), а також в організаційному забезпеченні основної операційної діяльності. Персонал таких офісів, як правило, формується із спеціалістів двох типів: стратеги («менеджери широкого профілю») та функціонали («вузькі фахівці»).

Внаслідок вказаного розподілу сформувалася модель, яка дозволяє будувати чітку систему центрів фінансової відповідальності. Це дає змогу створити виважену (адекватну ринковим викликам) фінансову структуру, яка здатна вирішувати різнопланові стратегічні і поточні завдання. Зокрема, у практиці фінансового менеджменту компаніям вдалося вперше застосувати сучасні фінансові технології – бюджетування, оцінку альтернатив, дисконтування, фінансовий аналіз, програмно-цільове управління, управління міжфірмовими фінансовими трансфертами, капітальне субсидювання тощо.

Реалізація інтеграційних стратегій уможливілює здійснення ефективного контролю за всіма ланками «формування доданої вартості», а відтак можна ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення (зокрема у сфері ціноутворення та мінімізації податкового навантаження).

У сучасному фінансовому менеджменті виділяють такі типи інтеграційних стратегій:

- 1) пряма інтеграція, коли сировинні структури (дочірні компанії або структурні підрозділи холдингових компаній) інтегруються з переробними та маркетинго-збутовими структурами;

2) зворотня інтеграція, коли переробні та маркетинго-збутові структури інтегруються із сировинними;

3) повна інтеграція, яка характеризується жорстко вибудованими зв'язками між учасниками інтеграційних процесів;

4) неповна інтеграція, яка передбачає можливість діяти самостійно у певних обумовлених сторонами випадках;

5) квазіінтеграція, коли інтеграційна стратегія здійснюється без зміни права власності на окремі структури, але головним мотивом виступає спільність економічних інтересів учасників інтеграційного процесу.

Особливістю розвитку інтеграційних процесів у сучасному бізнесі є поступове збільшення частки повної інтеграції, яка дозволяє отримати максимальні ефекти і завдяки економічній складовій (згаданий уже ефект «економії на масштабі виробництва»), і за рахунок позаекономічних складових (маніпулювання умовами постачань і цін для різних категорій постачальників та споживачів, наполягання на врахуванні особливих умов тощо).

Серед інтеграційних стратегій найбільшою економічною віддачею вирізняються квазіінтеграційні, оскільки вони дозволяють отримати найбільші вигоди на одиницю витрачених ресурсів. Такі стратегії реалізуються між компаніями в окремих сегментах діяльності: у сфері інновацій, під час реалізації спільних науково-технологічних проєктів, узгодження практик та стандартів бізнесу, підготовки персоналу тощо. Недоліком цих стратегій є їхня обмеженість (і за масштабами, і в часі), а також те, що важко точно визначити внески та прибутки для кожного з учасників.

Внаслідок інтеграційних процесів великі компанії можуть повніше реалізовувати власні економічні стратегії, фактично диктуючи партнерам свої умови і вибудовуючи ринок «під себе», встановлюючи ціни на енергоносії. А невеликі компанії, об'єднуючись з великими або іншими невеликими компаніями, мають можливість отримати доступ до технологій та економічних зв'язків учасників інтеграційного процесу, а також уточнити власні виробничі та маркетинго-збутові стратегії відповідно до досягнутих домовленостей.

Отож не дивно, що стратегії вертикальної інтеграції в сучасному бізнесі розглядають як основний чинник максимізації вартості. Характерною особливістю стратегічного управління, спрямованого на реалізацію інтеграційних процесів, є неможли-

вість кількісно оцінити досконалість чи недосконалість будь-якого рішення. Критерієм оцінки може бути тільки час, і це вже визнало багато провідних економістів – фахівців з питань стратегічного управління. Загалом, реалізація інтеграційної стратегії – це дуже складний процес, який потребує мобілізації зусиль усього колективу компанії, а також її партнерів, навіть держави – усіх, хто зацікавлений в її ефективній діяльності.

Утім, учасники інтеграційних утворень перебувають у нерівних умовах. У контексті нашого дослідження нас цікавить перш за все існування різних типів, структур і стандартів управління компаніями в рамках єдиного інтеграційного утворення. За сучасних умов на порядок денний стратегічного управління вертикально інтегрованих компаній винесено проблему уніфікації управлінських процедур, напрацювання єдиних методик вироблення й ухвалення рішень. Така модифікація опирається зазвичай на потенціал усього інтеграційного утворення і має на меті проводити в подальшому політику, скеровану на зростання не лише окремих компаній, а й інтегрованих.

Висновки. Отже, енергетична безпека національної економіки визначається не тільки обсягом спожитих ресурсів, але й спроможністю компаній забезпечити дешевими енергоносіями споживачів, стабільністю видобутку та виробництва, результатами діяльності. Інтеграційні стратегії сучасного паливно-енергетичного комплексу спрямовані, передусім, на досягнення конкретних позитивних економічних (фінансових) результатів діяльності, а відтак – і стійкого зростання вартості компаній. Компанії, які реалізували стратегії вертикальної інтеграції, і надалі зміцнюють своє становище на ринку та збільшують ринкову вартість завдяки реалізації різноспрямованих стратегій згідно з конкретними умовами зовнішнього середовища (диверсифікація, модернізація окремих технологічних процесів, спільні проєкти, підвищення якості обслуговування тощо).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : [монографія] / М. І. Крупка. – Львів, 2001. – 608 с.
2. Марцин В. С. Стратегія розвитку інвестиційної діяльності в економіці України / В. С. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 57–65.
3. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О. Уильямсон ; [пер. с англ.]. – СПб. : Лениздат. – 1996. – 289 с.